

O IZVORIMA SNABDEVANJA ORUŽANIH SNAGA U RATU

Oružane snage zemlje, kao naoružani deo naroda, predstavljaju u savremenim uslovima organizaciju koja se zbog specifičnih uslova života i rada mora uredno snabdevati svim materijalno-tehničkim sredstvima i životnim potrebama da bi joj se omogućilo da izvršava zadatke zbog kojih postoji.

Potrebe oružanih snaga u mirno doba obezbeđuju se iz ustaljenih izvora snabdevanja, a ceo sistem pozadinskog obezbeđenja usklađuje se sa organizacijsko-formacijskom strukturom. On je utoliko bolji ukoliko omogućuje što bezbolnije i lakše prilagođavanje potrebama rata. Međutim, iskustva koja se stiču u mirnodopskim uslovima u pogledu pozadinskog obezbeđenja oružanih snaga nisu ni po organizaciji ni po izvorima snabdevanja dovoljna za eventualni rat. To je jedan od razloga što se za vreme mira izučavaju i uopštavaju i i skustva stečena u dosadašnjim ratovima, jer sve armije nastoje da sistem pozadinskog obezbeđenja osvetle sa svih strana i prilagode ga opštim uslovima vođenja rata. To je značajan uslov da bi se što realnije odredili veličina i sastav jedinica za pozadinsko obezbeđenje, količine rezervi materijalno-tehničkih sredstava i izvori snabdevanja u različitim uslovima.

Armije agresivnih zemalja su skoro redovno u svojim planovima kao izvore snabdevanja predviđale tuđe teritorije. Najdrastičniji su primeri fašističkih zemalja i njihovih armija u toku drugog svetskog rata. One su do potpunog iscrpljenja iskoristile sve teritorije koje su okupirale. Naša zemlja je to izrazito iskusila i još su se dugo posle rata osećale posledice okupacije u celokupnom životu naroda. Može se sa sigurnošću tvrditi da ni u eventualnom ratu agresori ne bi zanemarili korišćenje tuđe teritorije i za snabdevanje jedinica i za obezbeđenje sirovina za rastuće potrebe svojih privreda.

Za oružane snage zemalja koje nemaju agresivne namere prema drugima, već samo žele da obezbede svoju slobodu i nezavisnost i da žive u miru i prijateljstvu sa svim narodima, osnovni izvor snabdevanja predstavljaće sopstvena teritorija bez obzira o kakvim se ratnim uslovima radilo, ali se ne isključuje ni mogućnost da se koriste razni drugi izvori. Zbog toga će se i sistem pozadinskog obezbeđenja takvih oružanih snaga prilagođavati onim faktorima koji će biti odlučujući za uspešno vođenje odbrambenog rata.

Karakteristike savremenog rata, koje su uslovljene neprekidnim razvojem najraznovrsnije ratne tehnike, ukazuju na to da će u eventualnom oružanom sukobu privlačni i rentabilni ciljevi za ABH-oružje, pored ostalog, biti baze jedinica, sve vrste skladišta i razni drugi objekti koji bi mogli služiti potrebama oružanih snaga, kao i da se neće moći govoriti o eventualno zaštićenim zonama. Mogućnost da materijalna sredstva budu potpuno ili delimično uništena ili kontaminirana nameće

potrebu da se predvidi dotur velikih količina raznovrsnog materijala sa bližih ili udaljenih rejona radi popune skladišta i snabdevačkih baza. Za osiguranje postojećih, prikupljenih rezervi, kao i materijalnih sredstava iz tekuće proizvodnje, biće potrebno da se sve vrste rezervi (civilne i vojne, i na svim stepenima) decentralizuju, dobro obezbede, kao i da se s njima manevruje prema kretanju stanovništva, koncentracijama jedinica, neprijateljevim dejstvima, tako da nigde ne budu kostran atomski cilj, niti pak da postanu plen neprijatelja.

Bogatstvo prirodnih izvora predstavlja materijalnu osnovu moći svake zemlje, a bogatstvo u životnim namirnicama i sredstvima za rad omogućava svakoj zemlji da samostalno bitiše u svim fazama rata. Ekonomске blokade koje su sprovedene u dosadašnjim ratovima, i ne samo u ratovima, pokazale su koliko se pažnje mora posvetiti sopstvenim izvorima snabdevanja, a posebno stvaranju materijalnih rezervi kao neobično važnoj karici u sklopu priprema za rat. Naime, ako se na vreme i u neophodnim količinama obezbede, te rezerve ublažavaju problem deficitarnosti materijalnih sredstava koje služe za održavanje i opsluživanje savremenih borbenih sredstava. Izgleda da se u poslednje vreme u mnogim zemljama sve više prilazi stvaranju materijalnih rezervi u vidu finalnih proizvoda, jer se cení da bi u eventualnom ratu uslovi za proizvodnju bili jako otežani.¹

Do sada se iskristalisalo da bi se u eventualnom savremenom ratu oružane snage mogle snabdevati iz sledećih izvora: prvo, iz rezervi u svojini oružanih snaga, drugo, iz mesnih izvora, treće, iz uvoza, četvrto, iz ratnog plena i, peto, izradom i preradom u vlastitoj režiji.

Pri ovakvoj podeli izvora snabdevanja imaju se u vidu oružane snage kao celina. To, međutim, nikako ne znači da će se i jedinice različitih stepena uvek koristiti svim navedenim izvorima. Biće slučajeva, na primer, da će stalni izvor snabdevanja nekih jedinica biti samo rezerve u svojini oružanih snaga, dok će druge koristiti samo sredstva iz mesnih izvora ili iz ratnog plena.

Pod rezervom u svojini oružanih snaga podrazumevaju se sve količine materijalno-tehničkih sredstava i drugih životnih potreba koje se zateknu u oružanim snagama u momentu izbijanja ratnog sukoba. Poznato je da sve armije nastoje da obezbede što veće rezerve kojima bi se snabdevale jedinice u početnim borbenim dejstvima i u periodu prelaza sa mirnodopske na ratnu proizvodnju. Veličina tih rezervi zavisi od više ekonomskih, političkih i vojničkih faktora, a jedan od najznačajnijih jeste, da ih je vrlo teško održavati u mirnodopskom periodu. Naime, neke od njih neophodno je u određenim rokovima znavljati, a izvesna sredstva zastarevaju zbog sve novijih tehničkih dostignuća. No, i pored negativnih strana, rezerve predstavljaju u određenoj situaciji neobično važan izvor snabdevanja jedinica oružanih snaga.

Rezerve se mogu podeliti u dve grupe: ekonomske rezerve i formacijske rezerve. Ekonomske rezerve obuhvataju sva sredstva koja se zateknu u jedinicama oružanih snaga u momentu izbijanja rata ili proglašenja mobilizacije. Praktično, to su rezerve koje pretiču preko onih

¹ Kapetan I klase Ljubomir Petrović, *Ratni potencijal, Vojno delo* br. 1—2/60.

koje su predviđene materijalnim formacijama. Poznato je da zbog različitih razloga, kao što su dislokacija mogućnost urednog snabdevanja, ekonomska moć teritorije i sl., svaka jedinica raspolaže odgovarajućim rezervama koje se mogu kretati do jednomesečnih potreba pa, čak, da se predvide i za višemesečne potrebe. Značaj ovih rezervi, važan za početni period rata, potpuno se gubi u njegovom kasnijem toku.

Pod formacijskim podrazumevaju se one rezerve koje su, po količini i vrsti, predviđene materijalnom formacijom za svaku jedinicu. Zbog karakteristika savremenih borbenih dejstava, zbog različite namene jedinica u izvršavanju borbenih zadataka i mnogih drugih faktora, veličina formacijskih rezervi je po količini i vrsti različita za razne jedinice oružanih snaga. One su neobično važan i značajan izvor snabdevanja. S obzirom na njihovu namenu, veliku važnost ima usvajanje i dosledno sprovođenje načela da se formacijske rezerve uvek održavaju u propisnoj količini i da se upotrebljavaju samo onda kada nije moguće da se na neki drugi način obezbedi uredno snabdevanje. Poznati su primeri da je razvoj, pa i krajnji uspeh operacija, zavisio skoro isključivo od urednog dotura sredstava za život i borbu. Tako je Romelova bitka za Suec, pred El Alamejnom, 1942. godine, propala, pored ostalog, i zbog slabog dotura i oskudevanja u gorivu i vodi za piće. Isto tako, napredovanje Saveznika zaustavljeno je u jesen 1944. godine pred nemačkom granicom zbog teškoća u doturu.² Sličnih primera iz dosadašnjih ratova ima toliko da se može uzeti kao pravilo da ostvarenje i najbolje zamišljene strategijske ili operativne ideje mogu biti dovedene u pitanje ukoliko se ne pokloni ozbiljna pažnja permanentnom i blagovremenom materijalnom pothranjivanju dejstava.

Zavisno od date situacije predviđanja i mogućnosti obezbeđenja urednog snabdevanja, moguće je da se kod pojedinih snabdevačkih organa ne određuju materijalne rezerve formacijama, već se stvaraju prema usvojenom kriterijumu ili vanrednim naređenjima u skladu sa konkretnom situacijom. Razumljivo, takve rezerve onda nisu iste ni po količini ni po vrsti kod snabdevačkih organa različitih stepena, jer neće biti ista ni njihova uloga u izvršavanju borbenih zadataka.

Formacijske rezerve služe za obezbeđenje što urednijeg snabdevanja svih jedinica i uglavnom se obezbeđuju ili iz ratne rezerve koja se u miru za njih čuva ili se stvaraju iz ekonomskih rezervi koje se zateknu u jedinici kad izbije rat. Ako se uzmu u obzir karakteristike savremenih borbenih dejstava, sa svim posledicama upotrebe najraznovrsnijih razornih sredstava, onda se može zaključiti da bi dotur bio skoro isključen ili skopčan sa nizom teškoća. Zbog toga se u savremenim uslovima dotur može smatrati, pre svega, dopunskom merom u obezbeđivanju urednog snabdevanja jedinica. Ako se to prihvati kao tačno, nužno se nameće zaključak da bi u sistemu pozadinskog obezbeđenja trebalo obezbediti što više raznih punktova iz kojih bi jedinice preuzimale materijalno-tehnička sredstva, izbegavajući komplikovane i duge puteve dotura. To je jedan od razloga što se danas kod gotovo svih armija u svetu teži da rezerve kod jedinica budu što manje, a da se što više i što je moguće rastresiti je rasporede na teritoriji. U vezi

² Pukovnik Rudolf Baumgertel, *Snabdevanje u savremenom ratu*, Vojno-ekonomski pregled br. 6/62.

s tim, težište rada materijalnih službi u budućem ratu neće biti na podjeli materijalnih sredstava, kakva shvatanja ponegde postoje, već na njihovoj proizvodnji, preradi i doturu, jednom rečju na snabdevanju. Bogata iskustva iz NOR-a i odgovarajuća naučna dostignuća neosporno mogu mnogo doprineti i u shvatanju takvog snabdevanja, i u realizaciji principa i praktičnoj primeni sistema pozadinskog obezbeđenja u kojem centralizovani magacini i fabrike ne predstavljaju osnovni izvor materijalnih sredstava jedinica.

Pod pojmom mesni izvori snabdevanja podrazumevaju se sva materijalno-tehnička sredstva, životne potrebe i objekti koji se mogu pronaći i iskoristiti za potrebe oružanih snaga na određenoj teritoriji, u rejonu — zoni gde oni žive i izvode borbena dejstva. U svakodnevnoj praksi upotrebljava se izraz »mesni izvori«; on je prihvaćen i potpuno se odomaćio, mada se ponekad pogrešno, poistovećuje sa pojmom »mesna sredstva«.

Istorijski posmatrano teritorija je oduvek bila glavni oslonac, najsigurniji i često jedini snabdevač pojedinih jedinica, pa i oružanih snaga kao celine, bez obzira na vrstu i karakter borbenih dejstava. Savremeni rat takođe zahteva da se ovom izvoru posveti maksimalna pažnja, iako se može desiti da, usled dejstva ABH-sredstava, čitave teritorije budu za neodređeno vreme isključene kao izvori snabdevanja.

Osnovni zakoni svake zemlje obezbeđivali su oružanim snagama da mogu, zavisno od borbene situacije ili drugih okolnosti, donositi odgovarajuće propise ili naređenja o tome šta se može, koliko i kako iskoristiti sa određene teritorije. No, isto tako poznati su slučajevi samovolje, pljačke i bezdušnosti jedinica agresorskih armija u odnosu na teritoriju i njeno stanovništvo. Poznato je i to da su razne zemlje i njihove armije u toku odbrane svoje teritorije nastojale da onemoguće neprijatelja da se njom koristi kao izvorom snabdevanja pa su pri povlačenju uništavale sve ono što se nije moglo evakuisati ili na neki drugi način obezbediti da ne padne u ruke agresoru. Najbolji primeri ovakvog rada poznati su iz Rusije za vreme Napoleonovog pohoda i iz Sovjetskog Saveza za vreme drugog svetskog rata. I mi smo u toku NOR-a nastojali da onemogućimo neprijatelju da koristi teritoriju kao izvor snabdevanja. U tom cilju preduzimali smo razne mere, kao što su izdavanje naređenja za zabranu nošenja namirnica u gradove koje drži okupator, evakuisanje materijalnih sredstava sa najugroženijih teritorija ili njihovo skrivanje po raznim tajnim skloništima (»zemunicama« ili »bazama«). »Prva značajna mjera koju je CK KPJ, odnosno Vrhovni štab, sproveo preko narodnooslobodilačkih odbora bila je u tome što je u početku septembra iz čitave Posavine, Mačve i Pocerja, dakle iz najplodnijih dijelova zapadne Srbije, prije početka njemačke ofanzive (misli se na I neprijateljsku ofanzivu — primedba MM) izvučeno u ogromnoj količini žito i ostale namirnice u planinska sela oko Krupnja, Pecke i dalje prema Užicu. Danima i noćima prolazile su neprekidne povorke kola natovarenih žitom i raznim drugim namirnicama. Seljaci su gonili stoku i sve što je moglo poslužiti Nijemcima.«³

³ Josip Broz Tito, *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, izdanje Glavne političke uprave JA, 1949. godine, str. 73.

Oružane snage zemlje koja se sprema samo za odbranu svoje nezavisnosti uz angažovanje svih mogućih faktora neće imati potrebe da se javljaju kao vlast koja svima diktira svoju volju u vezi sa pozadinskim obezbeđenjem. Ovo stoga što je kod takvih zemalja snabdevanje oružanih snaga zadatak cele zajednice i svakog pojedinca. Samo u izvesnim slučajevima kad se na terenu trenutno neće naći organi narodne vlasti, delovi oružanih snaga mogu da se privremeno snabdevaju neposredno preko svog aparata.

Opštenarodni odbrambeni rat obavezuje, pored ostalog, i na što svestraniju analizu prava i dužnosti svakog građanina i svih društvenih faktora u odnosu na dužnosti koje se moraju ispunjavati i izvršavati da bi se odbranile sloboda i nezavisnost zemlje. Pripreme u tom pogledu su utoliko temeljitije, ukoliko su bolje razgraničeni prava i dužnosti građana, ukoliko ih svaki pojedinac dobro zna, ukoliko se ništa ne prepušta slučaju. Interesi odbrane nezavisnosti zemlje jedinstveni su za sve, pa je neophodno da i propisi koji stvaraju obaveze budu zasnovani na jedinstvenim zakonima, kao i da se celokupna realizacija odvija pomoću i pod kontrolom narodne vlasti.

U slučaju neposredne opasnosti za nezavisnost zemlje najčešće se radi obezbeđenja materijalnih potreba za uredno i neprekidno snabdevanje oružanih snaga i naroda uvodi racioniranje potrošnje određenih artikala. To se sprovodi uvođenjem garantovanog snabdevanja. Ponekad se i potrošači rangiraju po pravu prvenstva u podmirivanju potreba. Pored toga, radi što urednijeg snabdevanja potrošača svih kategorija, bez obzira na stanje određene teritorije, može se uvesti i obavezan otkup određenih proizvoda od neposrednih proizvođača. Pri uvođenju obaveznog otkupa neposredni proizvođači mogu dobiti pravo da po podmirivanju određenih obaveza slobodno raspolažu svim viškovima svojih proizvoda. Ili, ako je to nužno, može se odrediti da se proizvođačima ostavljaju samo najneophodnije količine proizvoda — za podmirenje njihovih porodica i domaćinstava, kao i za reprodukciju; sve ostalo se u tom slučaju predaje kao obavezan otkup.

S obzirom na geografske, topografske, atmosfnerske i druge uslove može se desiti i to da se na određenim teritorijama nađe na listi racioniranih artikala sve što se proizvodi, dok bi na drugoj teritoriji bila samo grupa proizvoda. Razumljivo, sve to može da se menja prema potrebama, vremenu, postignutoj proizvodnji i drugim uslovima. Prema svemu što je izneto proizilazi kao prvi logičan zaključak da se unapred ne može steći jasna predstava o tome šta će se moći nabaviti na datoj teritoriji u slobodnoj prodaji, i drugi, da će se mesni izvori najpravičnije moći koristiti, pre svega, preko odgovarajućih organa društveno-političkih zajednica.

Postojanje obaveznog otkupa i dirigovane proizvodnje za potrebe rata, ograničena i dirigovana potrošnja celokupnih zaliha robe i ostalih sredstava ukazuju na činjenicu da se oružane snage tada moraju osloboditi obaveza oko prikupljanja potrebnih sredstava sa teritorije. One se samo obračavaju organima vlasti sa svojim zahtevima i ukazuju na svoje potrebe. Ovo, pak, postavlja između ostalog i novi zahtev, koji odgovara opštim karakteristikama savremenog opštenarodnog odbrambenog rata, da potrebna materijalno-tehnička sredstva i životne po-

trebe za pozadinsko obezbeđenje oružanih snaga budu razmešteni na celoj teritoriji države.

Iskustva iz prošlih ratova i, posebno, iskustva iz našeg NOR-a, ukazuju i na to da se može dogoditi da se velike teritorije zbog raznih nedaća (vremenskih neprilika ili ratnih pustošenja, na primer) isključe kao proizvođači i pojave samo kao potrošači. U eventualnom ratu, s obzirom na mogućnu upotrebu raznih ABH-sredstava, takvi slučajevi neosporno će biti češći, a proizvodnja će duže i na većim teritorijama biti isključena. I to je jedan od argumenata koji ukazuje na potrebu da se unapred predvide intervencija zajednice u snabdevanju jedinica i pružanju pomoći stanovništvu.

Da bi se navedeni zahtevi mogli ispuniti neophodno je da se raspolože odgovarajućim količinama sredstava u vidu državnih materijalnih rezervi. Te rezerve nisu neophodne samo u početnom periodu rata i, uopšte, ne samo za rat već i za intervenciju zajednice u raznim slučajevima u mirno doba, kao što su vremenske nepogode, suše, zemljotresi, epidemije i dr., i to kako za pomoć ugroženoj privredi ili stanovništvu, tako i oružanim snagama. Međutim, iako su ove rezerve idealan izvor snabdevanja u ratu, one imaju i dosta loših strana, među kojima se posebno ističe skupoća, ograničenost asortimana i nesigurnost zbog izloženosti neprijateljevom dejstvu.

Pored ovih, postoje i rezerve materijalnih sredstava kod privrednih, trgovinskih i drugih organizacija, koje se u početnom periodu rata obavezno stavljaju pod opšti nadzor potrošnje. Poznato je da stanje zaliha u trgovinskoj mreži varira. Međutim, statističkim praćenjem došlo se do izvesnih pokazatelja o prosečnim količinama tih zaliha. Tako, u zemljama sa slabijom i zaostalijom privredom, trgovinska malo-prodajna mreža ima zalihe u proseku za 58—68 dana. Grosistička mreža raspolože određenim zalihama koje se zavisno od mnogih okolnosti kreću od 2 do 4 meseca redovnog trgovinskog prometa.⁴

Sve navedene rezerve predstavljaju robni fond koji može da odigra neobično važnu ulogu u pozadinskom obezbeđenju oružanih snaga. Njeno ostvarenje zavisi od toga kako je postavljeno raspolaganje robnim fondovima. U svakom slučaju, neophodno je da se obezbedi oružanim snagama pravo da ih mogu koristiti, naravno u granicama stvarnih potreba, prema ukazanoj potrebi i prema razvoju borbene situacije. Drugim rečima, dobro je da se obezbedi da svaka jedinica oružanih snaga može podmirivati svoje potrebe iz robnih fondova na onom mestu gde se zatekne i da to zna organ koji ih čuva. Normalan proces dodeljivanja sredstava oružanim snagama iz robnih fondova odvijao bi se od najviših do najnižih organa vlasti i oružanih snaga po principu neposredne saradnje radi koordiniranja svih poslova i po principu nadležnosti u rukovođenju i komandovanju. Prema tome, organi oružanih snaga pojavljivali bi se samo u ulozi podnosioca zahteva i da preduzmu dodeljena sredstva.

U toku rata robni se fondovi mogu popunjavati iz tekuće proizvodnje, obaveznog otkupa, uvoza ili pomoći saveznika, kao i putem

⁴ Potpukovnik Sebastijan Prpić, *Mogućnosti formiranja robnih fondova i njihov značaj za snabdevanje u ratu*, *Vojnoekonomski pregled* br. 3/63.

rekvizicije, konfiskacije, dobrovoljnih priloga i, delimično, iz ratnog plena. Znači, sve su to mere ili postupci za popunu robnih fondova te se ne mogu razmatrati kao izvori snabdevanja oružanih snaga.

Postoji mišljenje da, načelno, robnim fondovima može u ratu da raspolaže samo centralni organ za snabdevanje. To izgleda normalno, pošto jedino on može da stekne najbolji uvid u stanje robnih fondova i potreba potrošača po regionalnim jedinicama i kategorijama. No, ako se ima u vidu fizionomija eventualnog rata (brzina manevra, mogućnost presecanja pojedinih država na više odvojenih delova, vođenje borbe u okruženju i sl.), nije teško uočiti da centralni državni organ praktično nije u mogućnosti da raspolaganje robnim fondovima zadrži isključivo u svojoj nadležnosti. Naime, kad se govori o nadležnosti u raspolaganju robnim fondovima ne sme se gubiti iz vida potreba za hitnošću u zadovoljenju potreba, s jedne, i glomaznost i sprost administracije, s druge strane. Ma kako bila jednostavna, administracija je glomazna samim tim što se sve rešava nadležnim putem, a spora je jer ne rešava problem odmah čim iskrсне. Ako bi se robni fondovi stavili isključivo u nadležnost regionalnih organa, otpale bi iznete teškoće od kojih pate centralni organi, ali bi se javile druge. Tako, na primer, regionalni organi ne raspolažu odgovarajućim asortimanom robe, jer nisu niti normalno mogu biti autarhijske privredne jedinice. To znači da nekih proizvoda imaju u suficitu, a neki im nedostaju. Dalje, manevar oružanih snaga povlači za sobom i manevar rezervi i robnih fondova, a to ne mogu da vrše regionalni organi jer nemaju uvida u situaciju na široj prostori, niti mogu da predvide razvoj situacije za određeno vreme unapred. Osim toga, neki proizvodi se mogu nabaviti na teritoriji samo jedne ili nekoliko regionalnih jedinica, a troše ih sve ili samo neke kategorije potrošača. Usmeravanje proizvodnje, raspodele i potrošnje u ovakvim i sličnim slučajevima ne mogu da vrše regionalni organi. U vanrednim ratnim situacijama regionalnim organima može se dati pravo da raspolažu svim fondovima koji se zateknu na njihovoj teritoriji, s tim što bi bili obavezni da naknadno obaveste više organe koje su fondove i u kojoj meri koristili. Istovremeno, viši organi bi bili obavezni da nižim organima popune robne fondove koji su zbog vanredne situacije utrošeni za snabdevanje potrošača koji normalno nisu na snabdevanju kod odnosnog regionalnog organa. Sprovedenjem ovakvog ili sličnog sistema raspolaganja robnim fondovima postiže se nužna efikasnost u snabdevanju i ublažavaju se negativne strane centralizovanog sistema, s jedne, a omogućava se i dovoljna širina inicijativi regionalnih organa, s druge strane.

Rekvizicija se ne može smatrati kao izvor snabdevanja oružanih snaga, jer ona to nije ni po načinu izvođenja ni po propisima koji regulišu postupak i nadležnost za njeno sprovođenje. To je postupak kojim se na specifičan način dolazi do određenih potreba sa neke teritorije. Obično svaka zemlja predviđi zakonske propise kojima se daje određeno pravo jedinicama oružanih snaga u pogledu naređivanja i sprovođenja rekvizicije. Pribegava joj se pretežno kada su svi ostali postupci i mere dali slabe rezultate, a pretpostavlja se da kod stanovištva ima materijalnih sredstava koja bi se mogla iskoristiti za potrebe oružanih snaga. Međutim, pošto rekviziciju sprovode organi vlasti, to

se može smatrati da će je ti organi sprovesti za popunu robnih fondova i bez zahteva jedinica oružanih snaga. Samo u izuzetnim slučajevima, kada nema drugih mogućnosti, daje se pravo određenim jedinicama da naređuju i sprovode rekviziciju. Dakle, pod pretpostavkom da su organi vlasti obavezni da na svojoj teritoriji snabdeavaju oružane snage svim materijalnim potrebama, rekviziciju valja posmatrati kao izuzetnu meru u posebno teškim situacijama.

Često se i konfiskacija pominje kao izvor snabdevanja oružanih snaga, iako je sprovede organi vlasti na osnovu presuda civilnih i vojnih sudova, kao meru, odnosno posledicu kazne za odgovarajuće krivično delo. Sredstva dobijena putem konfiskacije nisu svojina oružanih snaga, bez obzira da li je presudu doneo vojni sud, već njima raspoložu odgovarajući organi vlasti i koriste ih za popunu robnih fondova. Izuzetni postupci NOV i POJ u tom pogledu u toku narodno-oslobodilačkog rata bili su uslovljeni njegovim specifičnostima i ne mogu se mehanički prenositi na eventualni rat, već se mogu koristiti samo kao iskustvo kako bi se moglo uraditi u izuzetno kritičnim situacijama u kojima bi se našle pojedine jedinice.

Pri korišćenju mesnih izvora za teritorije za potrebe oružanih snaga dolazi u obzir da se razmotre: slobodna kupovina za gotov novac; razmena; pozajmica; ishrana preko domaćinstava; i korišćenje objekata i sredstava. Pošto je o svim tim načinima i postupcima do sada mnogo napisano, nema potrebe da se posebno objašnjavaju.

Izvor snabdevanja oružanih snaga može biti i uvoz raznih materijalno-tehničkih sredstava i životnih potreba iz inostranstva. Ona se uvoze ili na bazi trgovinskih ugovora, ili na bazi posebnih dogovora o pružanju savezničke pomoći. S obzirom na svoje specifičnosti, način izvršenja i druge karakteristike može se sa sigurnošću tvrditi da bi ovaj izvor služio prvenstveno za popunu robnih fondova, a izuzetno, u posebnim situacijama, kao direktan izvor snabdevanja oružanih snaga ili njenih delova. Ovaj izvor nije potpuno siguran, jer rat negativno utiče na prilog robe u robne fondove čak i u onim zemljama koje nisu neposredno angažovane u njemu, te dolazi do poremećaja i u izvozu određenih roba (sirovina, reprodukcioni materijala) koje služe neposrednoj i proizvodnoj potrošnji. Uticaj rata na robne fondove u ovim zemljama može biti veći ili manji, što zavisi od obima ratnog sukoba i od toga da li je odnosna zemlja bila u spoljnoj trgovini orijentisana na područje na kojem su izbili ratni sukobi ili na neko drugo. Zbog svega toga uvoz se može smatrati izvorom snabdevanja oružanih snaga kao celine, a vrlo retko dolazi do neposrednih isporuka jedinicama. Iskustva iz NOR-a ukazuju na specifičan način toka isporuka pomoći od strane saveznika i na slučajeve neposredne isporuke pojedinim jedinicama.

Ratni plen može u datoj situaciji predstavljati za pojedine delove oružanih snaga neobično važan izvor snabdevanja. Takođe, za određene jedinice, s obzirom na karakteristike opštenarodnog odbrambenog rata, može biti i jedini izvor snabdevanja nekim materijalno-tehničkim sredstvima. Teškoće su u tome što se količina i vrsta materijalnih sredstava iz ratnog plena ne mogu unapred planirati, već se samo predvi-

daju. Osim toga, korišćenje ratnog plena skopčano je sa mnogim merama koje se moraju preduzimati pre nego što se pristupi njegovom korišćenju. S obzirom na brzinu razvoja borbenih dejstava, neposredno korišćenje trofejnih sredstava može se opravdati samo neodložnom potrebom jedinica i time kad ih nije moguće na drugi način efikasno podmiriti, odnosno kad se zaplenjena sredstva mogu odmah celishodno upotrebiti protiv neprijatelja. No, i tada je neophodno da se radi zaštite prethodno ispita da li su trofeji minirani, kontaminirani i slično, a utrošak da bude u granicama normi utroška odgovarajuće vrste materijalnih sredstava. Ratni plen se prikazuje i kao izvor popune robnih fondova zato što se može računati na mogućnost i potrebu da se deo sredstava koja preteknu preko potreba jedinica predaje odgovarajućim civilnim organima na upotrebu, preradu i čuvanje.

Izrada i prerada u vlastitoj režiji, u jedinicama, radionicama, remontnim zavodima, specijalizovanim preduzećima, itd., takođe predstavlja izvor snabdevanja oružanih snaga određenim sredstvima. Ovaj izvor ima poseban značaj za partizanske i druge jedinice koje dejstvuju u neprijateljevoj pozadini, dok će kod ostalih zavisiti od mnogih okolnosti povezanih sa životom i radom ili, pak, razvojem borbene situacije.

Svaki od navedenih izvora snabdevanja poprima u različitim ratnim uslovima različito mesto u pogledu značaja i važnosti. Međutim, mesni izvor — imajući u vidu oružane snage u celini — uvek je bio i ostaje na prvom mestu, jer je po svojim karakteristikama najprikladniji, najpodesniji i najsigurniji. U odnosu na pojedine jedinice, pak, izbor najpovoljnijeg izvora snabdevanja zavisi od konkretnog slučaja, veličine dotične jedinice, karaktera borbenog zadatka, kao i od toga koliko je pretpostavljena komanda, u okviru preduzetih mera za pozadinsko obezbeđenje, dala samostalnosti potčinjenim jedinicama. Isto tako, ne treba gubiti iz vida činjenicu da postoje još mnogi faktori — vaspitni i idejni — koji ukazuju na potrebu da se menjaju razna »uhodana« shvatanja o izvorima snabdevanja oružanih snaga i o tome koliko treba da se pozadinski organi angažuju u njihovom korišćenju. Tu, pored ostalog, dolazi i oslobođenje pozadinskih organa od sprovođenja raznih načina prikupljanja materijalnih sredstava sa sopstvene teritorije. Iskustvo iz našeg NOR-a u ovom smislu može poslužiti kao najbolji pokazatelj kojim putem valja ići da bi se ostvarili ciljevi opštenarodnog odbrambenog rata. Tako je, na primer, Vrhovni štab NOV i POJ u svojim naređenjima redovno insistirao na tome da snabdevački organi vojske proračunaju i traže koliko im čega treba, a o merama koje će se primeniti da se tražena količina prikupi odlučivali su predstavnici naroda — organi narodne vlasti — jer jedino njima pripada pravo da vode ekonomsku politiku na svom terenu. Svaka samovolja u tom pogledu negativno se odražavala na moralno-političko stanje i naroda i jedinica, pa su za njeno suzbijanje ponekad primenjivane i drastične mere. Kad se takva politika mogla uspešno sprovesti u teškim uslovima NOR-a, onda ne postoje opravdani razlozi da se slični principi ne primene u eventualnom ratu na koji bi bila primorana naša socijalistička zajednica.

Ukoliko je razgraničenje prava i obaveza pozadinskih organa u pogledu korišćenja pojedinih izvora snabdevanja potpunije, utoliko se više doprinosi pravilnom vaspitavanju sastava oružanih snaga u sticanju navika u pogledu poštovanja zakonitosti. Ovo je naročita obaveza u procesu vaspitavanja i obuke mladih generacija koje nemaju ratnih iskustava i kojima je neophodno ukazivati na najrazličitije pa i ekstremne slučajeve pri rešavanju problema pozadinskog obezbeđenja, da bi se razvijala snalažljivost i umešnost, inicijativa i odlučnost. Pri tome se ne mora isključiti i mogućnost — s obzirom na specifičnosti dejstava u opštenarodnom odbrambenom ratu — da se pozadinski organi oružanih snaga ponekad pojave i kao neposredni organizatori i nabavljači odgovarajućih potreba za svoje jedinice. No, poslovi oko pozadinskog obezbeđenja oružanih snaga prvenstveno će se odvijati neposredno kod i preko odgovarajućih organa vlasti osnovnih društveno-političkih zajednica. Ukoliko su tom cilju više podređene nastava i svakodnevna praksa u mirno doba, utoliko će u slučaju potrebe prelaz na ratno snabdevanje biti lakši i jednostavniji. A time se, pored ostalog, doprinosi borbenoj gotovosti oružanih snaga.

Pukovnik

Mihailo MITROVIĆ